

Invändningar mot astrologin

Jesper Jerkert

INTRODUKTION

Astrologi är en uråldrig spådomskonst, som grundas på tolkningar av solens, månens och planeternas skenbara positioner. Astrologi ska inte sammanblandas med astronomi, som är det vetenskapliga studiet av universum. Astronomer brukar förhålla sig starkt avvisande till astrologin.

Denna korta artikel tar upp följande frågor: Vilka teoretiska skäl, grundade i vår kunskap om människan och universum, finns för att vara kritisk till astrologin? Vilka praktiska skäl finns, grundade i empiriska undersökningar av astrologin? Finns det skäl att forska om astrologi?

TEORETISKA INVÄNDNINGAR

För människor i äldre tid, som var obekanta med de enorma avstånden i rymden, och som hade svårt att se någon fullständig logik i himlakropparnas rörelser, tedde sig en sammankoppling av himmelska och jordiska fenomen rimlig. Tecken på himlen – astrologiska eller meteorologiska – kunde ses som gudameddelanden, som blev begripliga om de bara tolkades rätt. I vår tid, när vi mycket exakt vet avstånden till solsystemets medlemmar, när vi vet precis vad de är sammansatta av, och när vi dessutom kan förklara deras rörelser utifrån fysikaliska lagar, framstår astrologiska kopplingar mellan himlafenomen och människors göranden såsom ytterst osannolika.

Det är visserligen sant att människor kan påverkas av skeenden utanför Jorden, främst förstås från solen. Solen förser Jorden med den energi som krävs för att upprätthålla såväl djur- som växtliv. Även månen påverkar vissa jordiska fenomen, såsom tidvattnet, men det saknas skäl att tillskriva månen någon effekt på människan.¹ Men här är det värt att poängtera, att även om mänskliga effekter funnes, så skulle de inte ge något stöd åt astrologin. Astrologin säger inte bara att människor påverkas av (eller samverkar med) himlakroppar, utan att det sker på ett mycket komplicerat sätt. Alla människor påverkas inte på samma sätt, enligt astrologin. Tvärtom, olika människor påverkas mycket olika, beroende på var och när de är födda. Det finns för närvarande ingen biologisk, fysiologisk, psykologisk, fysikalisk eller astronomisk kunskap som ens antyder att astrologins grundantaganden är sanna.

Det kan vara på sin plats att undanröja några vanliga astrologiska missförstånd i dessa frågor. Astrologer använder gärna analogier. Till exempel: Eftersom månen ger så synliga effekter på tidvattnet, borde den då inte kunna påverka människan kraftigt, då ju människan dessutom består till största delen av vatten? Det finns två huvudfel med denna analogi. För det första så vet vi precis hur tidvatten uppstår, nämligen av att dragningskraften är större på den sida av jorden som är vänd mot månen än på den sida som är vänd bort från månen. Tidvattnet uppkommer alltså pga. en *kraftskillnad*. Människor är alldeles för små för att kraftskillnaden ska bli märkbar, eller ens mätbar. För det andra så verkar gravitationen på *allt* som har massa, inte bara på vatten. På samma sätt som vatten på olika sidor om jorden bildar tidvatten, på samma sätt deformeras själva Jorden av månens gravitationsskillnader. Detta fenomen kallas tidjord. Det märks inte på sam-

¹ Flera undersökningar har gjorts för att utröna om det ligger någon sanning i populära föreställningar att fullmåne skulle orsaka extra många brott, självmord, födslar, etc., men inga övertygande korrelationer har hittats. En översikt ges av Carroll (2003).

ma sätt som tidvatten, men det beror inte på att krafterna skulle vara mindre, utan på att oceanernas vatten är lätttröligt, medan Jorden är fast.

En annan astrologisk specialité är att framkasta spekulationer och låtsas som att de utgör förklaringar. Astrologen Stefan Stenudd skriver t.ex. under rubriken "Förklaringsmodeller":

Kosmos är ett bräde för alla våra livs fagra spel. Bakom all existens kan alltså en central makt spåras, ett syfte, en orsak, som böjer världsalltet efter sin logik. Därför vimlar universum av samband. Varje skede speglar sig i alla dess delar – stora som små – och inget sker som inte är en följd av allt det andra, eller återverkar på allt det andra. Därför är det teoretiskt möjligt att utifrån vilken bit av tillvaron som helst kunna läsa, tolka och skildra alla andra bitar. (...) Lika gärna som man kan läsa människors öden ur stjärnhimlen, skulle man kunna läsa stjärnhimlens öden ur människors liv och rörelser. (Stenudd 1999)

Denna hologramlika idé låter möjligen slående. Men som förklaring är den totalt värdelös, av det enkla skälet att det inte finns några skäl att tro att den är sann. En förklaring värd namnet ska inte bara peka på verkningsmekanismer eller samband, den måste också gå att jämföra samman med vår övriga kunskap. Annars får den rakt motsatt effekt mot den avsedda: den förklarar mindre än den samtidigt kastar ut i det oförklarades mörker. Därför är varje astrologiskt försök att hänvisa till idag okända krafter misslyckat, såvida astrologerna inte övertygande kan visa hur sådana krafter kan fås att harmoniera med vad vi redan vet om människan och universum.

Inga teoretiska skäl kan åberopas för astrologins trovärdighet.

EMPIRISKA INVÄNDNINGAR

Astrologin skulle kunna fungera trots att vi inte vet hur. Det vore synnerligen trångsynt att avfärda astrologin enbart för att det är omöjligt att förstå hur den skulle kunna fungera. Å andra sidan är det snarast överilat att alls diskutera teoretiska frågor om astrologin faktiskt inte fungerar. Endast empiriska studier kan berätta hur det förhåller sig med den saken.

En vetenskaplig kommitté bestående av astronomer, psykologer m.m. offentliggjorde 1941 ett uttalande där astrologin fördömdes skarpt. När det gällde empiriska studier konstaterades dock att "kommittén inte någonstans har kunnat finna källmaterialet för ett avgörande test" (Bok & Mayall 1941, s. 243). Det är först under de senaste 50 åren som stora, välgjorda statistiska undersökningar om astrologi har publicerats.

Enklast är att utföra korrelationsstudier av följande typ.² 1) Man tar reda på vad astrologin (eller någon astrologisk skolbildning – olika skolor kan ha rakt motsatta uppfattningar) anser om en viss (del av en) horoskopkonfiguration med avseende på någon viss personlighets- eller kroppsegenskap. 2) Man samlar med hjälp av en slumpmekanism ihop uppgifter om ett stort antal personers födelsehoroskop och intressanta personlighets- eller kroppsegenskaper. 3) Man utvärderar statistiskt om egenskape(r)n(a) förekommer signifikant oftare hos personer med "rätt" horoskop än hos andra.

Ett stort antal undersökningar av detta slag har genomförts, avseende yrken, sjukdomar, kroppslängd, intelligens m.m. De visar alla samma sak: Astrologerna har fel (Culver & Ianna kap. 9-10).³ Astrologer invänder gärna att undersökningarna är för fyrkantiga, att man inte kan utvärdera astrologin med så enkla metoder, och att man måste

² Eventuellt kan man hoppa över det första steget och leta efter statistiska anomalier utan att ha någon tydlig hypotes. Ett sådant förfarande är legitimt förutsatt att man tar hänsyn till detta i den statistiska analysen. Om man hittar något intressant bör man sedan utsätta fyndet för en riktad hypotesprövning, med nya data.

³ En udda effekt, som till en början ansågs ha statistiskt stöd, och som länge förblivit omstridd, den s.k. Mars-effekten, har slutligen avslöjats som falsk. Se Nienhuys (1997).

ta hänsyn till *hela* horoskopet vid tolkningen. Sådana invändningar avslöjar missförstånd. Det är helt enkelt osant att man inte skulle kunna utvärdera astrologin med förhållandevis enkla, statistiska metoder. Om enstaka horoskopdetaljer, exempelvis vilket soltecken man är född i, alls har någon betydelse *i sig själva*, så kan det visas genom statistiska undersökningar. Om de *inte* har någon betydelse i sig själva, utan enbart i förhållande till ett komplett horoskop, så måste man fråga sig varför så många astrologer framhårdar med att tillskriva detaljerna specifika betydelser. Det är omöjligt att förstå hur astrologerna kunnat komma fram till detaljernas betydelse om det inte skulle kunna beläggas genom att personer med speciella horoskopkonfigurationer uppvisar en statistiskt högre andel av bestämda egenskaper i förhållande till övriga personer.

Men låt oss vara generösa. Låt oss anta att alla astrologer som påstår att horoskopdetaljer har specifika betydelser har fel, och att ett horoskop endast kan bedömas som en helhet. Betyder det att astrologin ligger utanför det område där strikt vetenskaplig utvärdering kan tillämpas?

Ingalunda. Man kan låta astrologer para ihop fullständiga, autentiska horoskop med noggranna beskrivningar av olika verkliga personers egenskaper. Om astrologerna parar ihop betydligt fler horoskop med rätt personer än som kan förväntas rent slumpmässigt, så har astrologin fått vetenskapligt stöd. Sådana hoppningsstudier har gjorts. Även när man ansträngt sig att engagera de mest välrenommerade astrologerna (och dessa godkända experimentmetoden) har resultatet blivit helt slumpmässigt (Carlson 1985, Naninga 1997).

Sammantaget saknar astrologin varje form av empiriskt stöd. Vittnesmål från enskilda nöjda astrologikunder har inget bevisvärde, eftersom man inte kan veta om deras belåtenhet beror på specifikt astrologiska faktorer (till skillnad från t.ex. stor människokännedom hos astrologen eller selektivt minne hos kunden).

BORTFÖRKLARINGAR

Astrologiska bortförklaringar inför negativa resultat kan ha ett visst psykologiskt intresse. Den intresserade kan konsultera Kelly (2001) för en kartläggning av de vanligaste bortförklaringsstrategierna. Här vill jag bara åter beröra det kanske vanligaste astrologiska principargument, nämligen att astrologin är för komplicerad för att kunna bevisas eller motbevisas med vetenskapliga metoder. Det är sant att astrologin är komplicerad, men så länge astrologin gör empiriskt kontrollerbara påståenden så kan den undersökas vetenskapligt, oavsett hur komplicerad den bakomliggande teorin är. Vad astrologerna dessutom inte förstår är att just den höga komplexitetsgraden gör astrologin extra misstänkt som pseudovetenskap. En mer komplicerad teori är inte per automatik mer vetenskaplig än en mindre komplicerad, tvärtom. Inte heller ligger det något i påståendet att vetenskapen med sina statistiska metoder skulle förringa eller reducera den mänskliga erfarenheten och dylikt. Statistiska metoder kan inte besvara alla slags frågor i alla sammanhang, men hittills har ingen kunnat nämna någon pålitligare metod för att utvärdera astrologiska utsagor.⁴

Stundtals förekommer rena lögner från astrologer när det gäller vad vetenskapliga studier har visat. Exempelvis påstår Paltrinieri & Rader (1982) i en spridd bok att ”studier i astrologi [kom] att betraktas med ny respekt, delvis som ett resultat av det stöd astrologin fick av de nya vetenskaperna (psykoanalys, antropologi, astrofysik och biologi)” (s. 22). Vidare heter det att ”senare tiders vetenskapliga upptäckter snarare bekräftar än vederlägger vad astrologerna hävdat under så många sekler” (ibid.). Inget av

⁴ Se Hesslow (1989) för bemötanden av några ofta förekommande missförstånd angående vetenskapens arbetssätt.

dessa påståenden är med sanningen överensstämmande. Vad som hänt under de senaste decennierna är ju att astrologins trovärdighet från en svag utgångspunkt ytterligare försvagats.

Ett radikalt sätt för astrologer att värja sig mot negativa resultat är att helt ta avstånd från vetenskapen och fränkänna den förmåga att undersöka astrologiska påståenden. Problemet med detta är förstås att det inte är sant. Varje påstående om att astrologin fungerar är felaktigt, oavsett talarens inställning till vetenskapen.

SKA MAN FORSKA OM ASTROLOGIN?

Såsom framgått kan astrologin betraktas som empiriskt motbevisad. Jag anser inte att det är försvarligt att satsa mer pengar på att undersöka om den fungerar. Men därmed inte sagt att vi vet allt om astrologin. Vi vet att den inte fungerar, men det finns många andra aspekter som kan vara värda att utforska, exempelvis gällande orsakerna till att människor tror på astrologi. Även om en del forskning har utförts med den inriktningen, så tror jag inte att ämnet är alldeles uttömt.

Ett annat, mycket fascinerande område, är kartläggningen av de metoder som astrologer använder när de ansikte mot ansikte berättar om sina tolkningar för kunder. Den enskilt viktigaste psykologiska faktorn för kundernas acceptans torde vara benägenheten att läsa in mer i vaga, personanknutna uttalanden än som faktiskt finns där. Detta kallas stundom Forer-effekten (Forer 1949).⁵ En ansevärd mängd forskning har gjorts på området, men inte heller denna torde vara alldeles uttömmande.

Jag vill således alls inte utesluta möjligheten att utföra meningsfull, god forskning om astrologi, men jag vill betona att man i första hand bör pröva hypoteser som har goda chanser att öka vårt vetande och leda till generaliserbara kunskaper. "Astrologin är sann" är inte en sådan hypotes.

REFERENSER

- Bok, B. J. & Mayall, M. W. (1941): "Scientists Look at Astrology", *The Scientific Monthly* 52, 233–244.
- Carlson, S. (1985): "A Double-Blind Test of Astrology", *Nature* 318, 419–425.
- Carroll, R. T. (2003): "Full Moon and Lunar Effects", artikel i *The Skeptic's Dictionary*, tillgänglig på internet: skepdic.com/fullmoon.html [åtkomlig 2003-11-20].
- Culver, R. & Ianna, P. A. (1988): *Astrology: True or False? A Scientific Evaluation*. Buffalo, NY: Prometheus.
- Forer, B. R. (1949): "The Fallacy of Personal Validation: A Classroom Demonstration of Gullibility", *Journal of Abnormal and Social Psychology* 44, 118–123.
- Hesslow, G. (1989): "Vetenskap och sunt förnuft". I: A. Ellegård (red.), *Kan vi lita på vetenskapen?*, Stockholm: Natur & Kultur.
- Hyman, R. (1977): "'Cold reading': How to Convince Strangers that You Know All About Them", *The Zetetic Spring/Summer*, 18–37.
- Kelly, I. W. (2001): "The Concepts of Modern Astrology: A Critique", artikel på internet: www.astrology-and-science.com/pdf/c4-concepts.pdf [åtkomlig 2003-11-19].
- Nanninga, R. (1997): "The Astrotest: A Tough Match for Astrologers", *Correlation* 15(2), 14–20. Även utlagd på internet: home.planet.nl/~skepsis/astrot.html [åtkomlig 2003-11-19].
- Nienhuys, J. W. (1997): "The Mars Effect in Retrospect", *Skeptical Inquirer* Nov/Dec 1997, 24–29. Även utlagd på internet: www.skepsis.nl/mars.html [åtkomlig 2003-11-19].
- Paltrinieri, M. & Rader, E. (1982): *Astrologi i praktiken*. Stockholm: Liber.
- Stenudd, S. (1999): "Vad ska man tro?", kapitel ur Stenudds bok *Ställ och tolka ditt horoskop*. Stockholm: Norstedts. Utlagd på internet: www.astrologi.nu/horoskop/27.html [åtkomlig 2003-11-19].

⁵ En lättläst översikt över astrologernas vanligaste psykologiska yrkesknep ges av Hyman (1977).